

Priestorová sociológia

Peter Gajdoš: *Človek, spoločnosť, prostredie. Priestorová sociológia*. Sociologický ústav SAV, Bratislava 2002, 374 s.

Na sklonku minulého roka vydal Sociologický ústav SAV knižnú publikáciu, ktorá predstavuje významný prínos k pôvodnej sociologickej tvorbe. Nájdeme v nej nielen rôzne teoretické prístupy k problémovým okruhom tejto disciplíny, ale i prezentáciu analýz sociálnych procesov a javov a ich zmien v slovenskej spoločnosti, zohľadňujúc pritom medzinárodný kontext.

Autor sa podujal na neľahkú úlohu – na ucelenejšiu prezentáciu priestorovej sociológie, sociálnej ekológie a environmentálnej sociológie. Jeho zámerom bolo poukázať na sociálno-priestorový aspekt procesov, ktoré charakterizujú súčasný, resp. očakávaný vývoj modernej spoločnosti a civilizácie. Aj keď nemal ambíciu podať vyčerpávajúci prehľad, na rôznych úrovniach približuje vývoj a názorové spektrum rôznych okruhov problémov, vysvetľuje ich spoločenské súvislosti a dôsledky, naznačuje ich ďalšie vývojové smerovania a možnosti riešenia.

Publikácia je štruktúrovaná do piatich kapitol, ktoré sú ďalej bohato členené. K jej prehľadnosti prispieva i vecný register. V prvej kapitole *Priestor v sociológii* autor prezentuje rozmanitosť paradigmatických prístupov k predmetu priestorová sociológia. Pod týmto termínom rozumie sociologické disciplíny, ktoré skúmajú priestorové stránky spoločnosti, ako napr. sociológiu urbanizmu, architektúry, mesta a dediny, sídel, bývania atď. V tejto kapitole sa zameriava na prezentáciu vývoja predovšetkým humánnej a sociálnej ekológie a perspektívne sa rozvíjajúcej environmentálnej sociológie (sociológie životného prostredia). V súvislosti s poslednou disciplínou zdôrazňuje dve koncepcie spoločnosti aspirujúce na nové paradigmy – koncepciu udržateľného rozvoja a teóriu rizikovej spoločnosti. Za biele miesto tejto časti

považujem absenciu prezentácie vývinu priestorovej sociológie na Slovensku, i keď na vývoj niektorých disciplín autor čiastočne poukazuje v ďalších kapitolách.

Ďalšia časť tejto kapitoly sa zaoberá vzťahom človeka a spoločnosti v prostredí a reflektovaním tohto vzťahu sociológiou. Za jeden z najzásadnejších problémov považuje autor prežitie spoločnosti v prostredí (špeciálne v prírode). Vzťah k prírode ako k prostriedku, predmetu neobmedzeného využívania, dospel až k ekologickej kríze. Autorovým prínosom je vymedzenie pojmov prostredie a priestor ako sociálne relevantných kategórií. Prostredie vymedzuje ako súbor javov a procesov obklopujúcich človeka počas jeho života a majúci pre človeka nejaký význam a hodnotu. Rozlišuje pritom niekoľko vrstiev prostredia – fyzické, sociálne, kultúrne, prírodné a ďalšie, ktoré sú vo vzájomných funkčných vzťahoch.

Autor sa ďalej venuje spoločenským – územným spoločenským, komunitám, ich vymedzeniu, funkciám, základným znakom a typom, kontextuálnym súvislostiam v modernej spoločnosti a väzbám na prostredie. Autor približuje formovanie viacerých teoretických koncepcií problematiky územných spoločenských a dochádza k záveru, že vývoj smeruje od vyčlenenia komunity ako typologického predstaviteľa tradičnej spoločnosti k znovuoobjaveniu jej významu v modernej spoločnosti. Zaoberá sa malými lokálnymi skupinami a susedstvom, ich typológiou a funkciami, ako aj ich vývojovým smerovaním.

Druhá kapitola je venovaná *sociologickej problematike sídel a sídelnému vývoju*, ktorý je súčasťou civilizačného procesu a jeho výsledky sú súčasťou civilizácie. Sídelný vývoj vymedzuje ako zložitý mnohodomenzionálny vývoj hmotných a sociálnych zložiek sídla, pričom rozlišuje jeho dve základné dimenzie – civilizačnú a kultúrnu a upozorňuje na diachroniu týchto dvoch procesov ako vážny problém modernej spoločnosti. Osobitý prínos tejto časti vidím v priblížení sociálno-priestorového vývoja Slovenska, autor poukazuje na mnohé špecifiká sídelnej štruktúry a na

faktory, ktoré ovplyvňovali a ovplyvňujú jej sociálno-priestorovú situáciu. Prnáša stručný prehľad vývoja osídlenia a jeho koncepcií s dôrazom na vývoj v 20. storočí nielen na Slovensku, ale i v bývalej ČSR a porovnanie SR a ČR. Podkapitola venovaná sociálno-priestorovému vývoju Slovenska má v porovnaní s predchádzajúcimi kapitolami výrazne analytický charakter. Autor rozoberá rurálno-urbánny vývoj slovenskej spoločnosti a poukazuje na celý rad problémov a deformácií s ním spojených. Podrobne sa zaoberá vývojom sociálno-priestorovej situácie Slovenska v transformačnom období a jej dôsledkov na rôzne priestorové úrovne (celospoločenskú, regionálnu, sídelnú) a sociálne súvislosti. Kapitulu uzatvára poukázaním na závažné problémy súčasnej slovenskej spoločnosti – marginalitu, chudobu a nezamestnanosť. Poukazuje nielen na možné prístupy ku skúmaniu týchto problémov, analyzuje ich súčasný stav, ale aj predostiera možnosti ich riešenia.

Tretia kapitola je zameraná na *sociálno-priestorové procesy*, ako je urbanizácia, modernizácia a globalizácia, ktoré formujú súčasnú spoločnosť. Urbanizáciu považuje autor za hybnú silu vývoja modernej spoločnosti a zaoberá sa jej slovenskými i európskymi špecifikami, vývojom, zmenami a prejavmi, pričom zdôrazňuje viacero teoretických prístupov k jej chápaniu i z iných vedných disciplín. Problematike modernizácie sa venuje prevažne z pohľadu prezentácie jej koncepcií a rôznych prístupov k jej chápaniu. Upozorňuje na rôznu úroveň rozvoja jej viacerých aspektov (technických, hospodárskych, kultúrnych a sociálnych), čo podľa neho spôsobuje napätie a nesúlad medzi štruktúrnymi podsystémami slovenskej spoločnosti. Proces globalizácie spája predovšetkým s jeho negatívnymi dôsledkami na ľudskú spoločnosť i životné prostredie. Poukazuje na neúčinnosť súčasných nástrojov na predchádzanie nežiaducim globálnym zmenám v životnom prostredí. Približuje aj stručný prehľad súčasných trendov demografického a populačného vývoja nielen v slovenskom, ale i svetovom meradle a ich niektoré sociálno-priestorové súvislosti.

Obsahom i rozsahom najširšia je štvrtá kapitola zaoberajúca sa *sociologickou problematikou sídel a regiónov*. Prvá časť je venovaná sociologickej problematike mesta. Približuje viaceré teoretické koncepcie, prezentuje špecifiká vývoja miest na Slovensku a charakter ich priestorovej organizácie. Časť venovaná sociologickej problematike dediny hovorí aj o možnostiach budúceho vývoja slovenskej dediny a vidieka. V období koncipovania novej regionálnej politiky slovenskej spoločnosti v kontexte európskej integrácie vystupujú ako výsostne aktuálne časti venované regionálnemu rozvoju a participácii ako faktorov sídelného rozvoja.

Posledná časť publikácie sa pokúša nájsť *východisko z krízy*, v ktorej sa moderná spoločnosť ocitla. Autor sa jednoznačne pridáva ku kritikom dnešnej spoločnosti, poukazuje na hrozby, ako je globálna ekologická kríza, kríza hodnotového systému človeka, kultúry a pod. Za jednu z možností riešenia považuje aj koncepciu udržateľného rozvoja, vidí v nej nádej na nové smerovanie modernej spoločnosti a jej nového vzťahu k prostrediu.

Publikácia Petra Gajdoša je veľmi aktuálnym a cenným príspevkom k etablovaniu a rozvoju priestorovej sociológie na Slovensku. Otvára však i celý rad problémov, aktuálnych nielen pre sociologickú oblasť. Odporúčame ju do pozornosti predovšetkým učiteľom a študentom vysokých škôl, ale i širšej odbornej a laickej verejnosti.

Katarína Moravanská

Desať rokov po Riu

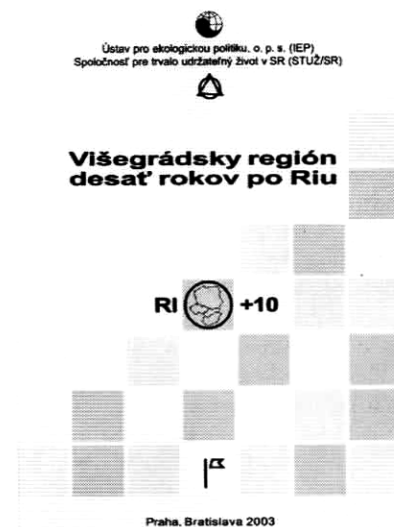
M. Huba, V. Třebický, V. Ira, J. Novák, W. Stodulski, V. Eri, J. Hanušin, V. Hudek: **Višeградský región desať rokov po Riu**. Vydal Ústav pro ekologickou politiku, o. p. s., Praha a STUŽ SR Bratislava, 2003.

Kniha renomovaných autorov poskytuje na pomerne malom priestore komplexný prehľad o zmenách v kraji-

nách V4 v uplynulom desaťročí z aspektu udržateľnosti a umožňuje porovnanie vývoja v jednotlivých krajinách. V prehľade sú zahrnuté tri dimenzie udržateľnosti – ekonomická, sociálna a environmentálna. Publikácia je aktualizovanou slovenskou verziou anglickej štúdie obohatenou o niekoľko grafických a textových príloh.

Jadrom knihy je prvá časť. V piatich kapitolách – základné informácie, ekonomika, spoločnosť, životné prostredie a dotazníkový výskum autori analyzujú, hodnotia a porovnávajú, do akej miery sa v krajinách V4 uplatnili princípy udržateľného rozvoja. Práve porovnanie vývoja v Poľsku, Maďarsku, Česku a Slovensku, krajinách, ktoré sú podobné z hľadiska historického vývoja, kultúrnych, spoločenských a hospodárskych pomerov, je jedným z najvýznamnejších prínosov publikácie, nakoľko umožňuje odhaliť a rozlíšiť objektívne aj subjektívne odlišnosti.

Menšie kapitoly ilustrované prehľadnými grafmi sú venované jednotlivým oblastiam zmienených troch dimenzií. Popri tradičných "odvetvových" subkapitolách (napr. priemysel, poľnohospodárstvo, doprava, energia) je v kapitole ekonomika priestor aj pre prierezové subkapitoly (centrálne plánovaná ekonomika, ekonomický rast, rozvoj súkromného sektora). Komplexný pohľad na sociálnu dimenziu poskytuje kapitola spoločnosť, v ktorej je okrem iného zhodnotená demografická situácia a zdravotný stav obyvateľstva, zamestnanosť a príjmy, vzdelanie, informácie a výskum, vzorce výroby a spotreby a ostatné – etnické, sociálno-patologické a iné problémy. Najrozsiahlejšia je kapitola o životnom prostredí. Veľmi podnetné je uplatnenie modelu OECD P-S-R (Pressure – State – Response) pri analýze stavu životného prostredia. Umožnilo to jeho komplexné zhodnotenie a popri odpadoch, znečistení ovzdušia, kvalite a využití vody, pôd a biodiverzity umožňuje zahrnúť aj také fenomény, ako rozvoj urbanizácie, právny rámec, inštitucionálne a ekonomické nástroje a financovanie environmentálneho piliera TUR. Názory na implementáciu TUR v jednotlivých krajinách získané prostredníctvom dotazníkov-

ho prieskumu, uverejnené v piatej kapitole, sú zaujímavé, ale ich výpovednú hodnotu znižuje malý počet respondentov.

Druhá časť knihy je venovaná aktuálnym otázkam a hodnoteniu vývoja a perspektív udržateľného rozvoja v krajinách V4 vo svetle záverov konferencie Rio 10 (*višeградská Agenda 21*) a Svetového summitu o udržateľnom rozvoji v Johannesburgu.

Publikácia je doplnená 3 prílohami. V prvej sú zhodnotené národné stratégie a inštitucionálne zabezpečenie TUR vo Višeградskom regióne, grafická príloha predstavuje krajinu V4 prostredníctvom súboru 21 vybraných ukazovateľov, treťou prílohou je anglické znenie Pražskej iniciatívy ku Svetovému summitu o TUR. Cenným zdrojom informácií je aj pomerne bohatá bibliografia.

Publikáciu odporúčam do pozornosti všetkým odborníkom, ktorí sa venujú trvalej udržateľnosti a nemala by chýbať ani v knižniciach tých, ktorí sa zaoberajú problematikou krajín Višeградského regiónu.

Ján Szöllös